

Necesitatea și posibilitatea interpretării

„Cea mai sigură caracterizare generală a tradiției filosofice europene este aceea de a spune că ea constă dintr-o serie de note de subsol la Platon” (1). Această celebră formulare a lui Whitehead, departe de a exprima o apreciere negativă la adresa filosofiei europene, instituie mai degrabă comentariul și interpretarea marilor opere ale filosofiei ca un gen filosofic eminent. Departe de a fi un produs secundar, cu o semnificație doar didactică, comentariul s-a constituit în istoria filosofiei ca un gen filosofic de prim ordin, fiind ilustrat de strălucite construcții hermeneutice, devenite ele însele opere esențiale pentru devenirea gândirii filosofice europene. Explorând semnificațiile adânci și virtualitățile unei opere, interpretarea ei o transformă, după același autor, într-o „inepuizabilă mină de sugestii” (2), într-o sursă permanentă de inovații filosofice. În felul acesta comentariile marilor opere le întrețin „acțiunea lor istorică”, le conservă

potențialul pentru dezvoltări viitoare, transformându-le în paradigme permanente ale tentativelor de reconstrucție rațională a lumii, proprii dintotdeauna filosofiei.

Prin interpretarea operelor fondatoare filosofia rămâne permanent în dialog nu doar cu formele mereu noi ale experienței umane, dar și cu trecutul ei propriu. Fiind eminentamente interpretare în vederea înțelegerii sau explicării experienței umane complete, filosofia își subsumează la nivelul cel mai profund al realizărilor ei (teoriile categoriale nefiind altceva decât „scheme de interpretare”), ca o parte a celei mai relevante experiențe, înseși creațiile ei anterioare, operele cele mai semnificative din istoria ei. În felul acesta interpretarea creațiilor filosofice devine o „aplicație paradigmatică” și un veritabil „test” pentru schema de reconstrucție rațională a oricărei filosofii. Proiectarea în cadrul ei, prin „generalizare imaginativă”, nu doar a pattern-urilor ce definesc articulațiile fundamentale ale existenței, dar și a marilor realizări ale filosofiei anterioare, ale celei mai originale forme a experienței umane, cum considera Heidegger a fi filosofia, contribuie nu doar la „ilustrarea” aceluia nou „proiect de lume”, ci și la elaborarea lui constructivă. la demonstrarea adecvării lui explicative.

Printr-o fericită transpunere a semnificației unei teoreme de logică la nivelul artei poetice. Ion Barbu spunea: „Dacă o poezie admite o explicație, rațional admite atunci o infinitate” (3). În contrapunct, un mare metafizician contemporan afirma: „Dacă o operă admite o singură

interpretare, atunci ea nu admite în principiu nici una”. Cele două afirmații, care par a constitui un paradox, închid împreună starea operei (teorie științifică, creație artistică, construcție filosofică): deschiderea, pluralitatea sensurilor sau a modelelor. Părăsind idealul unei „exegeze absolute”, al unei unice interpretări care să ofere sensul unei întregi opere, critica filosofică modernă nu a dezarmat întotdeauna, degenerând într-un impresionism facil și neangajat, sau nu a disperat în fața interpretărilor divergente, ci și-a intensificat efortul de „proiectare” a operelor filosofice pentru a dobândi, dacă nu un model rațional unic al substanței ideatice a lor, cel puțin o perspectivă mai cuprinzătoare pentru înțelegere. Dând din nou cuvântul poetului-matematician-filosof: „Dar tocmai de aceea, din cauza acestei mari libertăți în construirea explicației, se cuvine ca preferința noastră să fie călăuzită de o *alegere*. În cazul de față vom face alegerea în vederea unei cuprinderi spirituale cât mai mari” (4). Dan Barbilian formula astfel drept criteriu de selecție a alternativelor „forța interpretativă”, capacitatea unei interpretări de a întemeia statutul și locul operei într-o perspectivă a spiritului mai cuprinzătoare.

Eliberarea de idealul unui unic model (stabilită, în cazul științelor exacte, de teoreme de logică matematică, de semnificație nu doar critică, ci și constructivă, ele aflându-se la originea celei mai înalte trepte de abstracție în construcția logicii (logica generală sau teoria abstractă a modelelor), nu a abandonat critica filosofică unei întreprinderi arbitrare, ci i-a

solicitat, dimpotrivă, o angajare mai profundă a eforturilor analitice, transformând-o într-o activitate reflexivă esențială, un act autentic de filosofare, un pandant esențial al oricărei construcții filosofice moderne.

Întrucât interpretarea, devenită veritabilă „paradigmă a culturii contemporane”, apare în toate domeniile acesteia, de la creația poetică la știința fundamentală și de la teologie la metafizică, este necesară o prealabilă determinare a înțelesului celui mai general al conceptului de interpretare. Aceasta nu va fi o definiție esențialistă, ci, pornind de la modelele exemplare ale acestei întreprinderi raționale, formularea unor condiții generale pe care o strategie cognitivă ar trebui să le satisfacă pentru a fi acceptată ca „raționament interpretativ”. La acest nivel de generalitate pot fi propuse doar criterii minimale, ele fiind suplimentate, în fiecare context determinat, de constrângeri specifice pentru determinarea „cadrului teoretic al interpretării”. Printre aceste condiții generale se pot considera următoarele:

1. Existența unui „obiect” al interpretării, care este în mod esențial un artefact, un produs al culturii și civilizației umane: ideea „interpretării” sugerează că ne angajăm în activitatea de examinare a acestui „ceva” pentru a-i descifra semnificația. Acest gen de entități ce pot constitui obiectul interpretării („lucruri care au semnificație sau sens”) nu trebuie să fie stări, evenimente sau obiecte naturale; expresiile de genul „norii sunt semnul ploii”, care atașează

„sensuri” unor fenomene naturale, trebuie considerate, în acest context, cel mult „metafore animiste pentru conexiuni cauzale între evenimente, literal, lipsite de sens” (5).

2. Acest obiect al interpretării, ca orice entitate, trebuie individuat, eventual până la identitate: afirmarea existenței lui trebuie testată prin criterii de identitate. Vorbind de un „obiect care poate sau pare a avea sens și de aceea necesită interpretare pentru a fi înțeles”, el va fi individuat prin prezența unui *text*: „Dacă vom izola ce anume pare că unor afirmații dintr-o conversație, legi, romane, porunci divine, vise le conferă sensuri (naturale – *n.n.*), vom ajunge la ceva ce va trebui numit un text. A spune despre toate aceste producții că au sens este a spune că fiecare dintre ele consistă dintr-un text” (6). Indiferent care ar fi „materia” primă a acestui text prin structura lui „sintactică” textul oferă prima posibilitate de individuare a obiectului interpretării.

Prezența unui text ca „suport al identificării” nu decide încă problema identității obiectului interpretării: ea nu ne angajează în rezolvarea unei mari teme disputate de teoreticienii interpretării: „Validitatea unei interpretări consistă în descoperirea unor asemenea sensuri prin interpretările noastre?” (7). În unele domenii sunt teorii care consideră că sensul unui text este complet determinat prin structura sintactică a acestuia, astfel interpretarea doar constată un fenomen preexistent, alte concepții consideră că interpretarea presupune un alt sens al „sensului”:

pentru Freud, de exemplu, interpretarea înseamnă găsirea în ceva a unui sens *ascuns*. În aceste condiții, modelul semantic n-ar fi tema interpretării, ci cel mult o precondiție.

Unii autori consideră că textul, prin structura lui de suprafață, nu este suficient pentru identificarea obiectului interpretării; mai mult, pentru a fi un asemenea obiect al interpretării, un text nu poate fi luat abstract, indiferent de „ce semnifică el”. De aceea, s-a propus un al doilea criteriu de existență: *sensul* textului este criteriul de identitate, el transformă un simplu text într-un obiect al hermeneuticii; textul este o funcție a ceva ce poate semnifica (8). Acest criteriu este concordant cu ideea că sensul nu preexistă într-un text, ci el este „construit” și atașat textului tocmai prin interpretare; textul devine obiect al interpretării prin atitudinea interpretativă, prin proiectarea în cadrul lui a unui sens.

3. A treia condiție a interpretării, după Moore, implică un set de *valori* care impun considerarea unui „fenomen ca un text ale cărui interpretări ne dau noi temeieri” (9). Acest apel la valori ar răspunde la întrebarea „validității” unei interpretări: „o interpretare a unor fenomene e validă numai atunci când ea servește maximal valorile care ar justifica tratarea acestui fenomen ca un text” (10). Aceste valori pot fi ale cunoașterii, moralei, acțiunii etc. O interpretare corectă a unei constituții politice este aceea care conduce la o rezolvare pașnică în termeni maximi a disputelor politice, la pacea socială, la eliminarea erorilor morale grave etc.

Aceste constrângeri nu *rezolvă*, neproblematic, situația interpretării, chiar la acest nivel general de *abordare*. În funcție de anumite teorii sau modele ale interpretării, unele dintre aceste condiții sunt accentuate, altele fiind diminuate sau chiar eliminate. De aceea, nu trebuie să le considerăm „condiții necesare” ale interpretării, într-un sens logic strict, ci mai degrabă un gen de repere ale unui cadru de *abordare* a interpretării.

Pe de altă parte, cu toată diversitatea „modurilor” interpretării, va trebui să distingem acest procedeu în raport cu alte întreprinderi raționale: *descrierea* (sistemizarea etc.) și *explicația* (înțelegerea). De multe ori, în diverse contexte sau în diverse concepții asupra interpretării, „raționamentul interpretativ” tinde să se apropie, uneori până la confuzie, de aceste proceduri. Trebuie să considerăm, în general, interpretarea ca o activitate rațională mediatoare, o trecere de la descriere la explicație, o transformare a unui corpus empiric (rezultat al descrierii) într-un punct de plecare al explicației teoretice, al formulării explicite a structurilor unui câmp al existenței printr-un model explicativ. Evident, nu avem un simplu demers liniar, interpretarea poate și trebuie să beneficieze de rezultatele explicației; la rândul lui, un model explicativ poate fi interpretat, i se pot evidenția semnificațiile lui mai generale. Avem astfel, mai degrabă, un proces într-o desfășurare continuă, deschis, în care „momentele” lui se întrepătrund și se potențează reciproc. Situatia epistemologică a interpretării propuse mai sus servește

numai *prima facie* la determinarea statutului ei rațional.

Condițiile sau parametrii amintiți mai sus ai unei teorii-cadru a interpretării trebuie însoțiți, pentru fiecare domeniu sau context, de noi constrângeri sau criterii de adecvare. *Pentru interpretarea operelor filosofice* se cer satisfăcute câteva condiții elementare ale analizei, care definesc o „interpretare minimală” sau, mai corect, parametrii minimali ai oricărei interpretări. Printre aceste „constrângeri minimale” ale interpretării filosofice, cele mai importante par a fi următoarele:

A. Indicarea „genului literar” căruia îi aparține prin intenție sau realizare o operă filosofică. Filosofia concurează literatura din punctul de vedere al diversității genurilor și stilurilor. Astfel, întâlnim în filosofie: dialoguri, poeme, fragmente, eseuri, aforisme, meditații, discursuri, imnuri, critici, scrisori, summae, enciclopedii, testamente, parerga, gânduri, suplimente, comentarii, cercetări, tratate, confesiuni, prolegomene, jurnale, cărți de gen obișnuit și multe alte forme care nu au identitate generică sau care constituie ele însele genuri distincte: Holzwege, Grammatologii, Postscripturi neștiințifice, Genealogii, Istoriei naturale, Fenomenologii, pentru a nu uita tipurile standard ale formelor literare, romane, piese de teatru etc. (11). Dacă s-a argumentat că opera filosofică „profesională” este un rezultat evoluționist, apărut prin selecția naturală dintr-o diversitate sălbatică de forme darwinizate în uitare din cauza neadaptării, un stadiu în

progresul filozofiei către adevărata ei identitate (12), multiplicitatea speciilor ei n-a putut fi redusă la un „format standard”, în ciuda aspirației perene a filozofiei la universalitate, necesitate și adevăr.

B. Stabilirea, chiar și cu aproximație grosieră, a tipului de discurs caracteristic acelei opere: direct-teoretic, metateoretic, critic-reflexiv sau, în alt orizont, descriptiv, normativ sau reconstructiv. Deși acest al doilea criteriu pare a fi relevant numai pentru construcțiile sistematice ce-și găsesc expresia mai ales în tratate, investigații, comentarii scolastice etc., aceasta este doar o aparență: poemele antice ale naturii, dialogurile lui Platon, eseurile, confesiunile sau meditațiile nu constituie mai puțin locul natural în care s-au construit scheme de reprezentare ale organizării existenței ca totalitate și, ca teorii *sui generis*, ele trebuie înțelese din punctul de vedere al ierarhiei limbajului sau al intenției în care este vizat „obiectul”.

C. Căutarea temei sau a motivelor dominante ale unei opere, cele care-i determină „forma internă”, coerența și unitatea; în ciuda unui aparent paradox, chiar și eseurile „perspectiviste” trebuie să aibă o supracoerență stilistică.

D. Surprinderea „accentului transcendental” al opereii, cum spunea Lucian Blaga, a acelui mod particular în care flecare filosof proiectează faptele existenței pe un plan secund al imaginației reconstructive („braț abătut al unei alte

Cuprins

Necesitatea și posibilitatea interpretării	9
Interpretarea fenomenologică	29
Perspective hermeneutice	51
Analiza logică și reconstrucția rațională	65
Și noi, „Continentalii”?	89
Bibliografie	99